การพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์ในยุคดิจิทัล

THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING IN THE DIGITAL AGE

สิทธินนท์ บุญสวยขวัญ* กิตติชัย สุธาสิโนบล และสุวิชา วันสุดล****

SITTINON BOONSOUYKHWAN KITTICHAI SUTHASINOBON

AND SUWHICHA WANSUDON

(Received: February 12, 2026; Revised: February 25, 2026; Accepted: May 28, 2026)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์ รูปแบบการเรียนรู้ และตัวอย่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์ให้แก่ผู้เรียนในยุคดิจิทัล การคิดเชิงวิพากษ์เป็นทักษะสำคัญของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 การคิดเชิงวิพากษ์จะต้องใช้ความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูล การใช้เหตุผลเชิงตรรกะและการตัดสินใจอย่างมีวิจารณญาณ ภายใต้บริบทของยุคดิจิทัลที่ข้อมูลข่าวสารเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์จึงต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดขั้นสูง โดยองค์ประกอบสำคัญของการคิดเชิงวิพากษ์ประกอบด้วย การกำหนดปัญหา การตั้งสมมติฐาน การรวบรวมและประมวลข้อมูล การใช้เหตุผล การวิเคราะห์และประเมินผล การสะท้อนคิด การตัดสินใจและการแก้ปัญหา ตลอดจนลักษณะนิสัยส่วนบุคคล การส่งเสริมทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล จำเป็นต้องพัฒนากระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ นำข้อมูลข่าวสารหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏบนโลกออนไลน์เข้ามาประยุกต์ใช้ รวมทั้งเชื่อมโยงกับประสบการณ์เดิมของผู้เรียน เพื่อให้เกิดทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ ตลอดจนนำไปสู่การตัดสินใจบนพื้นฐานของเหตุผล อันนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืนในยุคดิจิทัล ทั้งนี้บทความมีข้อเสนอแนะว่า ผู้สอนควรมีบทบาทในการวางแผนและออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ที่หลากหลาย โดยนำสถานการณ์หรือข้อมูลจากสื่อดิจิทัลในชีวิตจริงมาเป็นประเด็นให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนกระบวนการคิดวิเคราะห์ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาและให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตในสังคมยุคดิจิทัลได้อย่างรู้เท่าทัน

คำสำคัญ: การคิดเชิงวิพากษ์, ยุคดิจิทัล, การพัฒนา

* วิทยาลัยนาฏศิลป สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

The College of Dramatic Arts, Bunditpatanasilpa Institute of Fine Arts

** คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Faculty Education, Srinakharinwirot University

Abstract

This academic article presents guidelines for developing critical thinking, learning models, and examples of learning activities that promote critical thinking among learners in the digital age. Critical thinking, which is a crucial skill for 21st-century learners, necessitates the ability to analyze information, apply logical reasoning, and make sound decisions. In the context of the digital age, characterized by the rapid evolution of information, developing critical thinking requires learning processes that foster higher-order thinking. The essential components of critical thinking encompass problem identification, hypothesis formulation, data collection and processing, reasoning, analysis and evaluation, reflection, decision-making, problem-solving, and personal dispositions. To effectively and efficiently promote these skills, it is imperative to cultivate systematic thinking processes. This involves integrating online information and current events and connecting them with learners' prior experiences. Such an approach fosters critical thinking and rational decision-making, ultimately contributing to the establishment of a sustainable learning society in the digital age. Furthermore, this article recommends that educators play a proactive role in planning and designing diverse active learning activities. By utilizing real-world situations or digital media content as issues for analysis, learners can practice their analytical thinking processes. This builds cognitive immunity, empowering them to navigate and thrive mindfully within the digital society.

Keywords: Critical Thinking, Digital Age, Development

บทนำ

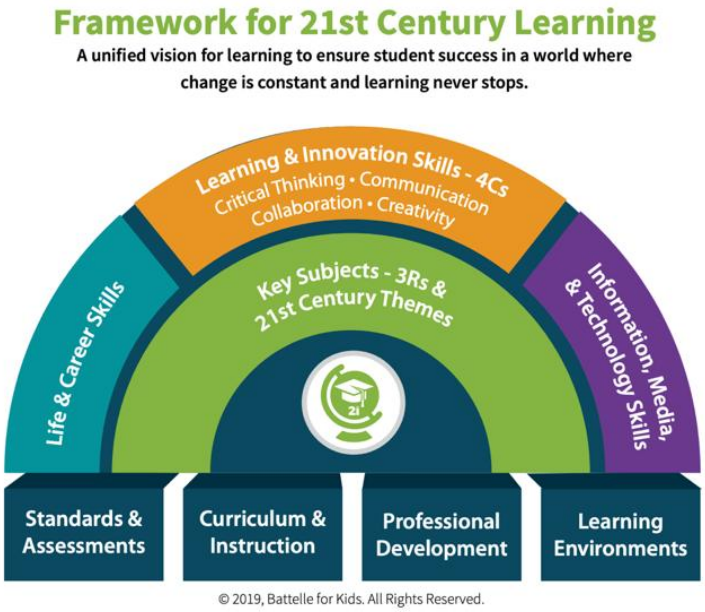
ท่ามกลางพลวัตของความเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 การคิดเชิงวิพากษ์กลายเป็นสมรรถนะที่สำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากทักษะการคิดเชิงวิพากษ์เป็นกระบวนการทางปัญญาขั้นสูงที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาการคิดอย่างมีแบบแผน เป็นขั้นตอนและเป็นระบบ อันเป็นพื้นฐานของความสำเร็จทางการศึกษาและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต องค์ประกอบของการคิดเชิงวิพากษ์ ครอบคลุมการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์ การสังเคราะห์และจัดระเบียบความคิด การให้เหตุผลอย่างมีตรรกะ การเปรียบเทียบ การอนุมานหรือสรุปข้อค้นพบ การประเมินข้อโต้แย้ง ตลอดจนการแก้ปัญหา ทักษะเหล่านี้ช่วยยกระดับคุณภาพของกระบวนการคิด สนับสนุนการตัดสินใจ

ที่เหมาะสม และเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนรับมือกับความซับซ้อนของโลกปัจจุบันได้อย่างเท่าทัน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2568, น. 1)

การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคดิจิทัล ส่งผลให้ข้อมูลข่าวสารบนสื่อสังคมออนไลน์มีอย่างหลากหลายและเผยแพร่อย่างรวดเร็ว แต่ขาดการตรวจสอบความถูกต้อง ซึ่งเสี่ยงต่อการสร้างความเข้าใจผิดให้ผู้คนในสังคม อีกทั้งบทบาทของเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) ที่มักนำเสนอข้อมูลจำเพาะตามพฤติกรรมของผู้ใช้ ยังลดทอนโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลที่หลากหลายและรอบด้าน ด้วยเหตุดังกล่าวการคิดเชิงวิพากษ์จึงเป็นทักษะจำเป็นที่ต้องมุ่งเน้นกระบวนการตั้งคำถามเชิงตรวจสอบ การประเมินความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลและหลักฐาน การวิเคราะห์เปรียบเทียบตรรกะและเหตุผล รวมถึงการรู้เท่าทันทัศนคติหรืออคติของผู้สื่อสาร โดยควบคู่ไปกับการปลูกฝังความรับผิดชอบและจริยธรรมในการส่งต่อข้อมูลในโลกออนไลน์

ทักษะการคิดเชิงวิพากษ์นับเป็นสมรรถนะที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในกระบวนการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 และยุคดิจิทัล ทั้งนี้ผู้สอนจำเป็นต้องมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในหลักการออกแบบกิจกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาความคิดมีความสามารถในการคัดสรรประเด็นปัญหาที่สามารถเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันของผู้เรียนและยังต้องคัดสรรเนื้อหาที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิดวิเคราะห์และเชื่อมโยงไปสู่ชีวิตจริงได้ อีกทั้งผู้สอนจะต้องสามารถพัฒนาเครื่องมือวัดและประเมินผลที่มีประสิทธิภาพเพื่อสะท้อนศักยภาพที่แท้จริงของผู้เรียนได้เหมาะสม (จุฑามาส โหย่งไทย, 2561, น. 345)

จากการศึกษาของ The Partnership for 21st Century Skills (Ohio Department of Education, 2015, p. 2) ได้นำเสนอกรอบแนวคิดสำหรับการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ คือ 1. สาระวิชาหลักและหัวข้อสำคัญในศตวรรษที่ 21 (Core Subjects and 21st Century Themes) 2. ทักษะทางปัญญาด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม (Learning and Innovation Skills) 3. ทักษะความฉลาดทางดิจิทัล สื่อ และเทคโนโลยี (Information, Media and Technology Skills) และ 4. ทักษะสำหรับการดำรงชีวิตและการทำงาน (Life and Career Skills) ดังรายละเอียดในภาพที่ 1 โดยในส่วนของการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) นั้น ถือเป็นส่วนหนึ่งของทักษะด้านนวัตกรรมการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นกระบวนการทำความเข้าใจ ข้อมูลเชิงประจักษ์และการสืบสาวเหตุปัจจัย เพื่อให้ผู้เรียนสามารถประมวลผลและตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมตามหลักเหตุผลเนื้อหา

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดสำหรับการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21
ที่มา: Battelle for Kids (2019, p.1)

ความหมายของการคิดเชิงวิพากษ์

การคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) มีนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้ให้ความหมาย โดยสามารถสรุปได้ดังนี้ (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2549, น. 4; วิจารณ์ พานิช, 2555, น. 38-39; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562, น. 49; Mulnix, 2012, pp. 464-465; Paul & Elder, 2019, pp. 3-4) การคิดเชิงวิพากษ์ หมายถึง กระบวนการคิดขั้นสูงที่ใช้เหตุผลและตรรกะในการตั้งคำถาม ตรวจสอบ วิเคราะห์และประเมินข้อมูลหรือสถานการณ์อย่างเป็นระบบ โดยอาศัยการกำกับและตรวจสอบตนเองเพื่อลดอคติและความคลาดเคลื่อนจากการรับรู้ส่วนบุคคล พร้อมบูรณาการหลักฐานเชิงประจักษ์กับบริบททางสังคม จริยธรรม และวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่ข้อสรุป การแก้ปัญหา และการตัดสินใจที่สมเหตุสมผลและแม่นยำ

องค์ประกอบของการคิดเชิงวิพากษ์

การคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) ถือเป็นทักษะสำคัญของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นรากฐานของการเรียนรู้ การแก้ปัญหา และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล โดยองค์ประกอบของการคิดเชิงวิพากษ์ มีทั้งการใช้ความรู้ ความคิด เจตคติ การเชื่อมโยงเหตุผล มวลประสบการณ์ต่าง ๆ ของแต่ละบุคคล โดยมีนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการคิดเชิงวิพากษ์ไว้ดังนี้

Decaroli (1973, pp. 67-68) ได้กล่าวถึงกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณไว้ว่าประกอบด้วย

1. การกำหนดประเด็น เป็นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นของคำข้อความ รวมทั้งการกำหนดเกณฑ์

2. การกำหนดสมมติฐาน เป็นการใช้ตรรกะเพื่อประกอบการคาดเดาสิ่งที่จะเกิดขึ้นอย่างเป็นเหตุเป็นผล

3. การค้นคว้าและจัดเรียงข้อมูล เป็นการค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องและจำเป็นเพื่อนำไปสู่การจัดเรียงข้อมูลอย่างเป็นระบบ

4. การตีความข้อเท็จจริงอันนำไปสู่การสรุปอ้างอิงอย่างถูกต้อง

5. การให้เหตุผล เป็นการระบุสาเหตุและผลลัพธ์หรือเชื่อมโยงความสัมพันธ์จากข้อมูลได้อย่างสมเหตุสมผล

6. การตัดสินและประเมิน เป็นการนำข้อมูลต่าง ๆ มาพิจารณาอย่างรอบด้านโดยมีเกณฑ์ที่กำหนดไว้

7. การนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เป็นการนำข้อมูลที่ได้ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล

สุวิทย์ มูลคำ (2550, น. 11) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการคิดเชิงวิพากษ์ไว้ว่าการคิดเชิงวิพากษ์จะต้องประกอบด้วย

1. วัตถุประสงค์ คือ ความต้องการหรือผลที่ประสงค์ให้บรรลุของการคิดอันนำไปสู่การหาแนวทางแก้ปัญหา

2. การตั้งประเด็น คือ ปัญหาหรือข้อสงสัยที่จะนำสู่คำตอบ โดยผู้คิดจะต้องระบุปัญหาที่ต้องการแก้ไขหรือคำถามที่ต้องการทราบคำตอบ

3. สารสนเทศ คือ ข้อมูลต่าง ๆ โดยข้อมูลที่ได้มาต้องมีความถูกต้องตรงประเด็น และชัดเจน

4. ข้อมูลเชิงประจักษ์ คือ ข้อมูลที่ได้มานั้นต้องเชื่อถือได้ มีความชัดเจนถูกต้อง และมีความเพียงพอในการใช้เป็นพื้นฐานของการคิดอย่างมีเหตุผล

5. แนวคิดอย่างมีเหตุผล คือ แนวคิดทั้งหลายที่มี อาจรวมถึงกฎ ทฤษฎี หลักการ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีความจำเป็นสำหรับการคิดอย่างมีเหตุผล แนวคิดที่ได้มาแล้วนั้นต้องเกี่ยวข้องกับปัญหาหรือคำถามที่ต้องการหาคำตอบ และต้องเป็นแนวคิดที่ถูกต้อง

6. การตั้งสมมติฐาน คือ การนำข้อมูลที่ได้มาพิจารณาและนำไปสู่การคะเนคำตอบอย่างมีเหตุและผล

7. การนำไปใช้และการตระหนักรู้ คือ การนำข้อมูลจากการพิจารณาอย่างรอบด้านไปประยุกต์ใช้ในชีวิตของตน รวมทั้งต้องสามารถคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นต่อตนเองและผู้อื่นได้

Lai (2011, pp. 2) กล่าวว่า การคิดเชิงวิพากษ์เป็นทักษะที่ก้าวข้ามขอบเขตของความรู้พื้นฐาน โดยต้องอาศัยกลไกการทำงานร่วมกันของทักษะทางปัญญา (Cognitive Skills) และอุปนิสัยส่วนบุคคล (Dispositions) สำหรับทักษะทางปัญญานั้นประกอบด้วย การวิเคราะห์ข้อโต้แย้ง (Analyzing Arguments) การเชื่อมโยงเหตุผลแบบอุปนัยและนิรนัย (Inductive and Deductive Reasoning) การประเมินผล (Evaluating) และการตัดสินใจแก้ปัญหา (Making Decisions) ส่วนในด้านอุปนิสัยส่วนบุคคล จะต้องเปิดกว้างรับฟังข้อมูลโดยปราศจากอคติ มีความสนใจใคร่รู้ มีความยืดหยุ่นทางความคิด มุ่งเน้นเหตุผล ความรอบรู้ และยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างอย่างสร้างสรรค์

วิจารณ์ พานิช (2555, น. 122-123) กล่าวถึงองค์ประกอบของการคิดเชิงวิพากษ์ ดังนี้

1. การตระหนักรู้ในบริบท กระบวนการคิดเชิงวิพากษ์จำเป็นต้องเริ่มต้นจากการพิจารณาประเด็นปัญหาอย่างถ่องแท้และรอบด้าน โดยผู้เรียนต้องมีความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของเหตุและปัจจัย ตลอดจนบริบทต่าง ๆ เพื่อให้สามารถตีความข้อมูลได้หลายมิติ และมิใช่เพียงการรับรู้ข้อมูลแบบผิวเผิน

2. การสังเคราะห์ความรู้ร่วมกับประสบการณ์ เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนจะต้องเชื่อมโยงประสบการณ์ของตนเข้ากับองค์ความรู้ทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อสร้างความเข้าใจที่เป็นรูปธรรม ซึ่งจะนำไปสู่การตัดสินใจที่ถูกต้อง แม่นยำ และเหมาะสม โดยอาศัยการทำงานสอดประสานกันระหว่าง “ความทรงจำ–ความเข้าใจ–และตรรกะเหตุผล”

3. การสะท้อนคิด (Reflective Thinking) เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้ผู้เรียนได้ย้อนทบทวนกระบวนการกระทำและความคิดของตนเอง เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงกรอบแนวคิดและการแสดงออกทางพฤติกรรมให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

4. การพัฒนาทักษะการคิดอย่างต่อเนื่อง การคิดเชิงวิพากษ์มิใช่ทักษะที่เกิดขึ้นได้ในระยะสั้น แต่ต้องอาศัยการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอในทุกสถานการณ์จริง การคิดจึงไม่จำกัดเพียงแค่ในชั้นเรียน แต่จะต้องสามารถคิดเชื่อมโยงได้ในทุกสถานการณ์ โดยการพัฒนาทักษะการคิดจะมุ่งเน้นผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการตั้งคำถามอย่างมีเหตุผล

5. คุณธรรมและจริยธรรม การคิดที่มีคุณภาพต้องถูกกำกับด้วยหลักจริยธรรมสังคม อาทิ ความซื่อสัตย์สุจริต ความเที่ยงธรรม ความรับผิดชอบ และการให้เกียรติผู้อื่น เพื่อให้ผลลัพธ์ของการคิดนั้นเป็นไปในเชิงสร้างสรรค์และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม

Ohio Department of Education (2015, pp. 4) ได้กำหนดองค์ประกอบของการคิดเชิงวิพากษ์ทั้งหมด 4 องค์ประกอบ ดังนี้

1. การให้เหตุผลอย่างมีประสิทธิภาพ (Reason Effectively) ความสามารถในการเลือกใช้เหตุผลและรูปแบบของการให้เหตุผลอย่างหลากหลาย (เช่น การให้เหตุผลแบบอุปนัย การให้เหตุผลแบบนิรนัย การให้เหตุผลที่สัมพันธ์กัน เป็นต้น) ได้อย่างสอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทของสถานการณ์

2. การคิดเชิงระบบ (Use Systems Thinking) ความสามารถในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างของข้อมูลต่าง ๆ ที่มีความซับซ้อน อันนำไปสู่การคิดหาคำตอบหรือผลลัพธ์

3. การตัดสินใจและการใช้วิจารณญาณ (Make Judgments and Decisions) ความสามารถในการพิจารณาและตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล หลักฐาน ข้อโต้แย้ง และความเชื่อต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยครอบคลุมกระบวนการดังนี้

3.1 การวิเคราะห์เปรียบเทียบมุมมองทางเลือกที่สำคัญ

3.2 การสังเคราะห์ข้อมูลและข้อโต้แย้งได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล

3.3 การตีความและสรุปผลลัพธ์บนพื้นฐานของการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างครบถ้วน

3.4 การสะท้อนคิดอย่างมีวิจารณญาณต่อประสบการณ์การเรียนรู้และกระบวนการต่าง ๆ

4. การแก้ปัญหา (Solve Problems) ความสามารถในการจัดการกับปัญหาที่ไม่คุ้นเคยทั้งในรูปแบบปกติและรูปแบบนวัตกรรม รวมถึงการกำหนดประเด็นคำถามสำคัญ เพื่อขยายมุมมองและนำไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

กมล โพธิเย็น (2565, น. 18) ได้กำหนดองค์ประกอบของการคิดเชิงวิพากษ์ไว้ ดังนี้

1. การกำหนดปัญหา/การกำหนดข้อสงสัย
2. การแสวงหา/การตั้งสมมติฐาน
3. การประมวลข้อมูลสารสนเทศอย่างเป็นระบบ
4. การตีความข้อเท็จจริงและการลงสรุปอ้างอิงจากหลักฐานที่มีอยู่อย่างเป็นเหตุเป็นผล
5. การใช้ตรรกะ
6. การประเมินความเป็นไปได้และความน่าเชื่อถือของข้อมูล
7. การบูรณาการข้อมูลเพื่อใช้อ้างอิงอันนำไปสู่การปฏิบัติจริง

จากการสังเคราะห์ของนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ได้แก่ กมล โพธิเย็น (2565), วิจารณ์ พานิช (2555), สุวิทย์ มูลคำ (2550), Decaroli (1973), Lai (2011), และ Ohio Department of Education (ODE) (2015) สามารถสรุปองค์ประกอบของการคิดเชิงวิพากษ์ ได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การสังเคราะห์องค์ประกอบของการคิดเชิงวิพากษ์

องค์ประกอบของการคิดเชิงวิพากษ์	กมล โพธิเย็น (2565)	วิจารณ์ พานิช (2555)	สุวิทย์ มูลคำ (2550)	Decaroli (1973)	Lai (2011)	ODE (2015)
การกำหนดปัญหา/นิยามประเด็น	✓	✓	✓	✓	-	-
การแสวงหา/การตั้งสมมติฐาน	✓	-	✓	✓	-	-
การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล	✓	✓	✓	✓	✓	✓
การใช้เหตุผล/การอนุมาน	✓	✓	✓	✓	✓	✓
การวิเคราะห์และประเมินผล	✓	✓	✓	✓	✓	✓
การสะท้อนคิด	-	✓	-	-	✓	✓
การตัดสินใจและการแก้ปัญหา	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ลักษณะนิสัยส่วนบุคคล	-	✓	✓	-	✓	-
คุณธรรมและจริยธรรม	-	✓	-	-	-	-

ที่มา: คณะผู้วิจัย, 2569.

จากตารางที่ 1 การสังเคราะห์องค์ประกอบของการคิดเชิงวิพากษ์ โดยใช้อัตราความถี่ที่ปรากฏตั้งแต่ 3 ครั้งขึ้นไป สามารถสรุปได้ว่า องค์ประกอบที่จำเป็นสำหรับการคิดเชิงวิพากษ์ ได้แก่ 1. การกำหนดปัญหา/นิยามประเด็น 2. การตั้งสมมติฐาน 3. การรวบรวมและประมวลข้อมูล 4. การใช้เหตุผล/การอนุมาน 5. การวิเคราะห์และประเมินผล 6. การสะท้อนคิด 7. การตัดสินใจและการแก้ปัญหา และ 8. ลักษณะนิสัยส่วนบุคคล

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของการคิดเชิงวิพากษ์ทั้ง 8 องค์ประกอบ สามารถอธิบายความสัมพันธ์ได้ดังนี้ ลักษณะนิสัยส่วนบุคคลถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน กล่าวคือ ผู้เรียนจะต้องมีความกระตือรือร้นในการเรียนและพิจารณาข้อมูลหรือเนื้อหาอย่างรอบคอบและรอบด้าน โดยความกระตือรือร้นจะเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดกระบวนการทางปัญญา เริ่มตั้งแต่การกำหนดประเด็นปัญหา การตั้งสมมติฐาน การสืบเสาะแสวงหาข้อมูล และการประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐาน เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปที่ถูกต้องและสามารถประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์

การคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) จัดเป็นทักษะทางปัญญาขั้นสูงที่ต้องอาศัยกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบและสมเหตุสมผลเพื่อประกอบการตัดสินใจ การจะระบุว่าผู้เรียนบรรลุผลด้านการคิดเชิงวิพากษ์อย่างครบถ้วนตามองค์ประกอบและเกณฑ์มาตรฐานนั้น

จำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมอย่างถูกวิธี ด้วยเหตุนี้นักการศึกษาจึงมุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดระบบความคิดที่เป็นระบบถูกต้อง มีประสิทธิภาพ และตั้งอยู่บนพื้นฐานของเหตุและผลอย่างแท้จริง ดังจะขอเสนอถึงการพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์ ไว้ดังนี้

รัฐพล ประดับเวทย์ (2560, น. 1052) ได้เสนอแนวคิดอนุกรมวิธาน (Bloom's Taxonomy) โดยกล่าวถึงทฤษฎีการเรียนรู้ของบลูม ได้จำแนกพฤติกรรมการเรียนรู้ออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) ด้านจิตพิสัย (Affective Domain) และด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) โดยเฉพาะด้านพุทธิพิสัยมีการจัดลำดับความสามารถทางปัญญาจากระดับพื้นฐานสู่ระดับสูง ดังนี้

1. ความรู้ความจำ (Knowledge) ความสามารถในการระลึกข้อมูลและประสบการณ์ที่สั่งสม

2. ความเข้าใจ (Comprehension) การจับประเด็นสำคัญและถ่ายทอดความหมายผ่านการแปลความ ตีความ หรือการคาดการณ์ล่วงหน้า

3. การนำไปใช้ (Application) การประยุกต์องค์ความรู้และประสบการณ์เพื่อแก้ไขปัญหาในสถานการณ์จริงอย่างมีหลักการ

4. การวิเคราะห์ (Analysis): ทักษะการจำแนกแยกแยะองค์ประกอบย่อยเพื่อค้นหาความสัมพันธ์เชิงเหตุผลของโครงสร้างนั้น ๆ

5. การสังเคราะห์ (Synthesis) กระบวนการบูรณาการส่วนย่อยต่าง ๆ เพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่หรือระบบใหม่ที่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

6. การประเมินค่า (Evaluation) การวินิจฉัยและตัดสินคุณค่าของเรื่องราวหรือวัตถุสิ่งของโดยอาศัยเกณฑ์ที่เหมาะสม

ทั้งนี้แนวคิดอนุกรมวิธาน (Bloom's Taxonomy) ถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยวางรากฐานการพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ของผู้เรียน ให้เป็นไปอย่างมีขั้นตอนและส่งเสริมกระบวนการจัดระบบความคิดให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

ทิศนา แขมมณี (2547, อ้างถึงใน กมล โพธิเย็น, 2565, น. 18-19) ได้กล่าวถึงการพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์ไว้ ดังนี้

1. การกำหนดเป้าประสงค์ในการคิด

2. การระบุข้อคำถาม/ประเด็นในการคิด

3. การประมวลข้อมูลต่าง ๆ อย่างรอบด้านและทุกมิติ

4. การวิเคราะห์ จำแนก จัดหมวดหมู่ และเลือกข้อมูลที่จะนำมาใช้

5. การประเมินข้อมูลอย่างถูกต้องและมีความน่าเชื่อถือ

6. การใช้หลักตรรกศาสตร์ในการพิจารณาข้อมูล เพื่อแสวงหาทางเลือกคำตอบที่สมเหตุสมผลตามข้อมูลที่มี

7. การพิจารณาทางเลือกที่โดยคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ อย่างเหมาะสม

8. การเปรียบเทียบข้อดี ข้อเสีย และผลต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น

9. การไตร่ตรองความคิด

10. การประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง

พิริยลักษณ์ ศิริศุภลักษณ์ (2556, น. 12) กล่าวว่า การพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์มี 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เริ่มต้นด้วยการตั้งจุดประสงค์ในการเรียนรู้ พร้อมทั้งระบุพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของความคิดขั้นสูงของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 2 การจัดการเรียนการสอนโดยการใช้คำถามที่ช่วยกระตุ้นความคิดของผู้เรียน จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาความคิดอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ และที่สำคัญผู้สอนจะต้องมีเทคนิคในการตั้งคำถามอย่างหลากหลาย และสามารถสร้างข้อคำถามที่เหมาะสม การกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการแลกเปลี่ยนความคิด

ขั้นตอนที่ 3 การปฏิบัติก่อนประเมิน จะต้องเลือกกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 4 การจัดการเรียนการสอนจะต้องมีการทบทวน การปรับปรุงแก้ไขกิจกรรมในชั้นเรียน รวบรวมข้อมูลป้อนกลับจากผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 5 การให้ข้อมูลป้อนกลับ การให้ข้อมูลป้อนกลับควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีการประเมินตนเอง รวมทั้งผู้สอนจะต้องกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิดพิจารณาในทุก ๆ สิ่ง อันจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งต่อตัวผู้เรียน

วิจารณ์ พานิช (2555, น. 74-78) ได้กำหนดขั้นตอนการพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์โดยมี 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การสังเกตการณ์และการกำหนดประเด็นคำถาม ผู้เรียนเริ่มต้นสังเกตสิ่งต่าง ๆ รอบตัวอย่างถี่ถ้วน พร้อมทั้งตั้งประเด็นคำถามเชิงวิเคราะห์ เพื่อกระตุ้นให้เกิดกลไกการคิดแบบมีเหตุผลและเชื่อมโยงเข้ากับชุดประสบการณ์เดิมของผู้เรียน

ขั้นที่ 2 การเรียนรู้ผ่านการลงมือทำ การสร้างองค์ความรู้ผ่านการปฏิบัติจริง อาทิ การทดลองทางวิทยาศาสตร์ การทำโครงงาน หรือกระบวนการแก้ปัญหา ซึ่งช่วยส่งเสริมความเข้าใจในระดับลึกและฝึกฝนทักษะการใช้เหตุผลในสถานการณ์จริง จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการคิดเชิงวิพากษ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ขั้นที่ 3 การอภิปรายและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น โต้แย้ง และให้เหตุผลร่วมกับเพื่อน เพื่อพัฒนาการฟังอย่างมีวิจารณญาณและการให้เหตุผลอย่างเป็นระบบ

ขั้นที่ 4 การสะท้อนคิด ขั้นตอนสำคัญในการคิดเชิงวิพากษ์ ผู้เรียนจะต้องสะท้อนถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการลงมือทำ วิเคราะห์ความสำเร็จและข้อผิดพลาด เพื่อปรับปรุงแนวคิดของตน

ขั้นที่ 5 การปรับปรุงและประยุกต์ใช้ ผู้เรียนต้องสามารถประยุกต์ใช้ความรู้ที่ได้รับจากการสะท้อนคิดไปใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นวงจรต่อเนื่องของการพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์

จากข้อมูลที่นักการศึกษาได้กล่าวถึงการพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์ สามารถสรุปขั้นตอนได้ดังนี้ 1. ตั้งเป้าหมาย/กำหนดจุดประสงค์ 2. กระตุ้นความคิดของผู้เรียนผ่านการลงมือทำหรือการมีส่วนร่วม 3. ร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่น 4. ประเมินตนเอง และ 5. ประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง

รูปแบบการเรียนรู้ที่ช่วยส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์

กระบวนทัศน์การเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) จำเป็นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) เพื่อปลุกเร้ากระบวนการทางปัญญาของผู้เรียนให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างประสบการณ์เดิมกับองค์ความรู้ใหม่ผ่านกลไกการทำงานของสมอง ทั้งนี้ ศันสนีย์ ฉัตรคุปต์ และอุษา ชูชาติ (2545, น. 54) ได้อธิบายว่า แม้สมองจะเป็นกลไกหลักในการคิด แต่ปัจจัยนามธรรมอื่น ๆ อาทิ จิตวิญญาณและสัญชาตญาณที่ผนวกเข้ากับประสบการณ์ก็มีบทบาทสำคัญเช่นกัน ดังนั้นการคิดจึงต้องดำเนินควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนรู้ที่กระตุ้นการทำงานของสมองอย่างเหมาะสม

นอกจากนี้ วิจารณ์ พานิช (2555, น. 349) ได้ระบุว่า การจัดการเรียนรู้สำหรับศตวรรษที่ 21 ต้องมุ่งเน้นการบ่มเพาะความคิดสร้างสรรค์ ทักษะการเรียนรู้ และทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Collaborative Learning) หรือการที่ผู้เรียนสร้างสรรค์องค์ความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism) จากการลงมือทำ ด้วยเหตุนี้รูปแบบการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพจึงต้องเน้นกระบวนการคิดควบคู่กับการปฏิบัติ (Doing and Thinking) พร้อมกับการปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้สอน (Teacher) สู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (Learning Facilitator) อย่างเต็มตัว โดยผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างรูปแบบการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์ ดังนี้

1. การเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน (Project-based Learning: PBL) เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Student-centered) โดยอาศัยการลงมือปฏิบัติจริงและการค้นคว้าเพื่อพัฒนาสมรรถนะและองค์ความรู้ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง ผลลัพธ์ที่ได้จะสะท้อนถึงศักยภาพของผู้เรียนผ่านผลงานและพฤติกรรม โดยมีคำถามนำ (Driving Question) ทำหน้าที่เป็นกลไกเชื่อมโยงการเรียนรู้เข้ากับทักษะการคิดขั้นสูงในสถานการณ์จริง นอกจากนี้การเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐานยังสามารถบูรณาการร่วมกับเทคนิคการสอนที่หลากหลาย อาทิ กระบวนการกลุ่ม การแก้ปัญหาเชิงรุก และการเรียนรู้แบบร่วมมือ เป็นต้น เพื่อขับเคลื่อนการเรียนรู้ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด (ธีรพัฒน์ วงศ์คุ้มสิน และเฉลิมขวัญ สิงห์วี, 2563, น. 225)

2. การจัดการเรียนรู้แบบสืบเสาะหาความรู้ (Inquiry-based Learning: IBL) เป็นการจัดการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้เรียนในการเป็นผู้สร้างองค์ความรู้ (Constructivist) ผ่านกระบวนการสำรวจตรวจสอบและลงมือปฏิบัติจริง โดยผู้สอนเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ที่คอยกระตุ้นด้วยคำถาม เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการฉุกคิดและนำไปสู่การสืบเสาะค้นหาคำตอบด้วยตนเอง ซึ่งทักษะเหล่านี้จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถสรุปองค์ความรู้และประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างแม่นยำ (พัชรา พลเยี่ยม และปาริชาติ ประเสริฐสังข์, 2567, น. 72)

3. การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน (Phenomenon-based Learning: PhenoBL) เป็นการเรียนรู้แบบข้ามศาสตร์ (Transdisciplinary) ที่ยึดถือปรากฏการณ์ที่เกิดจริงในสังคมมาเป็นจุดตั้งต้นในการเรียนรู้แบบองค์รวม (Holistic) เพื่อเชื่อมโยงเนื้อหาเข้ากับชีวิตจริงของผู้เรียน กระบวนการนี้เน้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้ผ่านการสังเกต การตั้งคำถาม และการวิเคราะห์แก้ปัญหา ภายใต้การสนับสนุนของผู้สอน โดยมีรากฐานทฤษฎีมาจากแนวคิดคอนสตรัคติวิสต์เชิงสังคม (Socio-constructivism) ผสมผสานกับทฤษฎีการเรียนรู้เชิงสังคมวัฒนธรรม (Socio-cultural Learning Theory) และการสืบเสาะโดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งและสามารถแก้ปัญหาร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเป็นระบบ (ตะวัน ไชยวรรณ และกุลธิดา นุกูลธรรม, 2564, น. 254-255)

4. การจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic Learning) เป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเผชิญกับสถานการณ์และปัญหาจริง เพื่อกระตุ้นให้เกิดการแสวงหาความรู้และวิธีการแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับบริบทความเป็นจริง โดยมีการประเมินผลอิงตามมาตรฐานคุณภาพชีวิตจริง ในกรณีที่มีข้อจำกัดด้านสถานการณ์ ผู้สอนสามารถจำลองบทบาทสมมติหรือสถานการณ์จำลอง (Simulation) เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนทักษะการคิดขั้นสูงและการแก้ปัญหา ซึ่งจะช่วยสร้างความเข้าใจระดับลึก และส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชั้นเรียน โดยผลลัพธ์จากการตัดสินใจจะสะท้อนกลับในรูปแบบที่เป็นบรรทัดฐานทางสังคม (ทิศนา แขมมณี, 2560, น. 133-137)

ตัวอย่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์

เมื่อสังคมก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัลที่ข้อมูลข่าวสารเชื่อมโยงกันอย่างไร้ขีดจำกัด การคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) ได้กลายเป็นทักษะที่ขาดไม่ได้สำหรับการดำรงชีวิต การเข้าถึงแหล่งข้อมูลที่รวดเร็วด้วยเทคโนโลยี หากปราศจากการพินิจพิเคราะห์และกลั่นกรองอย่างถ่องแท้ อาจนำมาซึ่งการตัดสินใจที่ผิดพลาด ดังนั้นการเลือกรับข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือและมีหลักฐานที่ถูกต้อง จึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญา เพื่อไม่ให้ผู้เรียนตกเป็นเครื่องมือของข้อมูลเท็จที่ปรากฏในสื่อออนไลน์ อันจะนำไปสู่ความเสียหายทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม ดังนั้นผู้เขียนจึงขอนำเสนอ

ตัวอย่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์ให้แก่ผู้เรียนได้ตามแผนการจัดการเรียนรู้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แผนการจัดการเรียนรู้เรื่อง พินิจสื่อ พิจารณ์สรรค์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3
รหัสวิชา ท23101 วิชาภาษาไทย 5 เวลา 1 คาบ

1. สาระ/มาตรฐาน/ตัวชี้วัด

สารที่ 3 การฟัง การดู และการพูด

มาตรฐาน ท 3.1 สามารถเลือกฟังและดูอย่างมีวิจารณญาณ และพูดแสดงความรู้ ความคิด และความรู้สึกในโอกาสต่าง ๆ อย่างมีวิจารณญาณและสร้างสรรค์

ตัวชี้วัด ท 3.1 ม.3/1 แสดงความคิดเห็นและประเมินเรื่องจากการฟังและการดู

ท 3.1 ม.3/2 วิเคราะห์และวิจารณ์เรื่องที่ฟังและดู เพื่อนำข้อคิดมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต

2. สาระสำคัญ

ปัจจุบันเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทอย่างมากในชีวิตประจำวัน ดังจะเห็นได้จากการนำเสนอข่าวสารบนโลกออนไลน์ที่เพิ่มขึ้นและรวดเร็วอย่างยิ่ง ทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ง่ายและสะดวกขึ้น แต่หารู้ไม่ว่าข้อมูลที่นำเสนอบนโลกออนไลน์นั้นยังขาดความน่าเชื่อถืออย่างมาก เพราะโลกในยุคปัจจุบันต้องการความรวดเร็ว ยิ่งข้อมูลใดที่นำเสนอได้เร็วก็จะได้รับความสนใจ แต่สิ่งที่ตามมานั่นก็คือการตรวจสอบข้อมูลและเมื่อข้อมูลเหล่านั้นได้เผยแพร่ไปอย่างกว้างขว้างก็อาจก่อให้เกิดความผิดพลาดหรือส่งผลกระทบวงกว้างในสังคมได้ ดังนั้นเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความผิดพลาดจนก่อให้เกิดความเสียหายทั้งต่อตนเองและผู้อื่นหรือต่อส่วนรวม ก่อนที่จะเผยแพร่หรือส่งต่อข้อมูลบนโลกออนไลน์ จำเป็นที่จะต้องตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลเหล่านั้นเสียก่อน พร้อมทั้งตัดสินได้ว่าข้อมูลที่เผยแพร่อยู่นั้นน่าเชื่อถือหรือไม่ ดังนั้นการพินิจพิจารณ์สื่อบนโลกออนไลน์โดยการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ ใช้สติปัญญาในการพิจารณาความน่าเชื่อถือของสื่อต่าง ๆ ตลอดจนนำไปสู่การตัดสินใจและนำไปเชื่อมโยงกับประสบการณ์จริงของตน

3. จุดประสงค์การเรียนรู้

ด้านพุทธิพิสัย (K)

1. ผู้เรียนสามารถอธิบายหลักการพิจารณาการเลือกดูสื่อบนโลกออนไลน์ได้อย่างถูกต้อง

2. ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์ข้อคิดจากการดูสื่อบนโลกออนไลน์ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้

ด้านทักษะพิสัย (P)

1. ผู้เรียนสามารถแสดงความคิดเห็นจากการดูสื่อบนโลกออนไลน์ได้อย่างถูกต้อง

ด้านจิตพิสัย (A)

1. ผู้เรียนสามารถบอกคุณค่าของการพิจารณาสื่อโดยใช้ทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ได้อย่างถูกต้อง

4. กิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน (Phenomenon-based learning: PhenoBL) (ออมวจี พิบูลย์ และกิตติชัย สุธาสิโนบล, 2564, น. 421)

ขั้นที่ 1 เลือกปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ (ตรงกับองค์ประกอบการคิดเชิงวิพากษ์ในข้อที่ 1 การกำหนดปัญหา/การนิยามประเด็น และข้อที่ 2 การตั้งสมมติฐาน)

1. ผู้สอนเปิดสื่อที่ใช้โปรแกรมปัญญาประดิษฐ์ (AI) ที่มีการเผยแพร่อยู่บนโลกออนไลน์ โดยให้ผู้เรียนร่วมกันพิจารณาว่าสื่อที่ดูนั้น เป็นสื่อที่ทำขึ้นมาจากเหตุการณ์จริงหรือเป็นสื่อที่สร้างขึ้นมาโดยใช้โปรแกรมปัญญาประดิษฐ์ (AI)

2. ผู้สอนให้ผู้เรียนเรียนอ่านข่าว “แก๊งคอลฯ ระบาดหนัก นักศึกษา มช. ตกเป็นเหยื่อนับสิบ หนักสุดสูญเงินกว่า 2 ล้าน” แล้วช่วยกันพิจารณาว่าสาเหตุที่นักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ตกเป็นเหยื่อมีสาเหตุหรือปัจจัยมาจากสิ่งใด

ขั้นที่ 2 วิเคราะห์คุณค่าของบทเรียนที่มีอยู่ (ตรงกับองค์ประกอบการคิดเชิงวิพากษ์ในข้อที่ 3 การรวบรวมและประมวลข้อมูล ข้อที่ 4 การใช้เหตุผล/การอนุมาน และข้อที่ 6 การสะท้อนคิด)

1. ผู้สอนเชื่อมโยงเข้าสู่หลักการพิจารณาการเลือกดูสื่อบนโลกออนไลน์ โดยให้นักเรียนช่วยกันสรุปหลักการจากเนื้อหาข่าว

2. ผู้เรียนช่วยกันพิจารณาสื่อที่ผู้สอนเตรียมมา โดยให้พิจารณาว่าสื่อใดบ้างที่มีความน่าเชื่อถือและสื่อใดที่ไม่มีความน่าเชื่อถือ พร้อมทั้งระบุเหตุผล

3. ผู้สอนตั้งคำถามกระตุ้นความคิดของผู้เรียนว่า “หากนักเรียนได้รับข้อความทางโทรศัพท์ให้ลงทะเบียนเป็นผู้โชคดีโดยจะต้องกรอกข้อมูลที่สำคัญผ่านทางเว็บไซต์ที่แนบมากับข้อความภายในวันนี้” ผู้เรียนจะมีวิธีการตรวจสอบข้อความที่ได้รับมาอย่างไร และจะดำเนินการอย่างไรหลังจากได้รับข้อความ

ขั้นที่ 3 วางลำดับกิจกรรม (ตรงกับองค์ประกอบการคิดเชิงวิพากษ์ในข้อที่ 5 การวิเคราะห์และประเมินผล และข้อที่ 7 การตัดสินใจและการแก้ปัญหา)

1. ผู้เรียนออกเป็น 5 กลุ่ม หลังจากนั้นผู้เรียนแต่ละกลุ่มหาสื่อที่ได้รับความนิยมอยู่บนโลกออนไลน์ พร้อมทั้งให้แต่ละกลุ่มช่วยกันวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของสื่อ และบอกข้อคิดที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันจากสื่อที่ดู

2. ผู้สอนให้แต่ละกลุ่มออกมานำเสนอ พร้อมทั้งให้ผู้เรียนกลุ่มอื่นช่วยกันพิจารณาว่าสื่อที่ดูนั้นมีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด และมีข้อคิดที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้หรือไม่

ขั้นที่ 4 วางแผนการตรวจสอบความเข้าใจของผู้เรียน (ตรงกับองค์ประกอบการคิดเชิงวิพากษ์ในข้อที่ 8 ลักษณะนิสัยส่วนบุคคล)

1. ผู้สอนให้นักเรียนแต่ละกลุ่มช่วยกันสรุปองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักการพิจารณาสื่อบนโลกออนไลน์ ข้อคิด และคุณค่าที่ได้รับ พร้อมแนวทางการประยุกต์ในชีวิตประจำวัน และออกมานำเสนอ

5. สื่อการเรียนรู้

5.1 วีดิทัศน์ประกอบการเรียนรู้

5.2 โปรแกรมปัญญาประดิษฐ์ (AI)

6. การวัดและการประเมินผล

6.1 วิธีการวัด

6.1.1 การแสดงความคิดเห็นในชั้นเรียน

6.1.2 การนำเสนองาน

6.2 เครื่องมือที่ใช้วัด

6.2.1 ชุดคำถามที่ใช้สำหรับแสดงความคิดเห็น

6.2.2 แบบประเมินการนำเสนองาน

6.2.3 แบบสังเกตพฤติกรรมการทำงานกลุ่ม

6.3 เกณฑ์การประเมินผล

เกณฑ์การประเมินงานนำเสนอคะแนนเต็ม 10 คะแนน

9 – 10 คะแนน ผู้เรียนได้เกณฑ์คุณภาพระดับดีมาก

7 – 8 คะแนน ผู้เรียนได้เกณฑ์คุณภาพระดับดี

5 – 6 คะแนน ผู้เรียนได้เกณฑ์คุณภาพระดับพอใช้

ต่ำกว่า 5 คะแนน ผู้เรียนยังไม่ผ่านเกณฑ์ ต้องปรับปรุง

จากตัวอย่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์ โดยผู้เขียนได้นำเสนอแผนการจัดการเรียนรู้รายวิชาภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยใช้การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน (Phenomenon-based learning: PhenoBL) ซึ่งสะท้อนให้เห็นทั้งบทบาทของผู้สอนและผู้เรียนที่จะต้องดำเนินกิจกรรมร่วมกันในทุก ๆ ขั้นตอน และที่สำคัญผู้สอนจะต้องเปลี่ยนบทบาทของตนจากผู้บรรยายไปสู่การเป็นผู้อำนวยการเรียนรู้ (From Teacher to Facilitator) อีกทั้งผู้สอนจะต้องคอยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิดอย่างเป็นระบบ มีการเชื่อมโยงสาเหตุและผลลัพธ์ การใช้หลักฐานประกอบการคิดพิจารณาอย่างถี่ถ้วนอันนำไปสู่การคิดเชิงวิพากษ์ นอกจากนี้ผู้สอนจำเป็นที่จะต้องนำเหตุการณ์หรือข่าวสารที่เกิดขึ้นในยุคดิจิทัลมาเป็นสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจถึงสภาวการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนนำไปสู่การเชื่อมโยงสู่ชีวิตจริงของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากตัวอย่างแผนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เขียน

ได้นำเสนอนั้น หากแต่ยังปรากฏงานวิจัยที่กล่าวถึงการพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ ดังงานของจิราภรณ์ มีสง่า และคณะ (2568) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาเกมโมไบล์แอปพลิเคชัน เพื่อส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์สำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา โดยผลการศึกษาพบว่า เกมโมไบล์แอปพลิเคชันช่วยส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์สำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งงานวิจัยของกัญญาวีร์ เพลินใจ และ สุมาลี ชัยเจริญ (2568) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์ของผู้เรียนที่เรียนด้วยสิ่งแวดล้อมทางการเรียนรู้บนเครือข่ายตามแนวทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ที่บูรณาการปัญญาประดิษฐ์ โดยผลการศึกษาพบว่า การคิดเชิงวิพากษ์ของผู้เรียนสูงขึ้นกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญ

สรุป

การคิดเชิงวิพากษ์ (Critical thinking) นับว่าเป็นทักษะสำคัญอย่างยิ่งในศตวรรษที่ 21 ซึ่งทักษะการคิดเชิงวิพากษ์เป็นทักษะหนึ่งในทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม (Learning and innovation skills) เป็นทักษะที่จะช่วยให้รู้ข้อเท็จจริง รู้เหตุผลเบื้องต้นของสิ่งที่เกิด เข้าใจความเป็นมาของเหตุการณ์เพื่อนำมาตัดสินใจแก้ปัญหาหรือตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ได้ถูกต้อง โดยการคิดเชิงวิพากษ์มีองค์ประกอบที่จำเป็น ได้แก่ 1. การกำหนดปัญหา/นิยามประเด็น 2. การตั้งสมมติฐาน 3. การรวบรวมและประมวลข้อมูล 4. การใช้เหตุผล/การอนุมาน 5. การวิเคราะห์และประเมินผล 6. การสะท้อนคิด 7. การตัดสินใจและการแก้ปัญหา และ 8. ลักษณะนิสัยส่วนบุคคล โดยองค์ประกอบเหล่านี้จะช่วยให้เกิดการพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยิ่งในยุคดิจิทัลที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีการเผยแพร่ข่าวสารในโลกออนไลน์ที่ไม่ผ่านการคัดกรองหรือการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้สอนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์ให้เกิดแก่ผู้เรียนผ่านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active learning) เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิดที่เชื่อมโยงความรู้เดิมของตนกับความรู้ใหม่ กระตุ้นสมองผู้เรียนให้คิดเป็นทำเป็น เน้นการลงมือปฏิบัติด้วยตนเองเพื่อสร้างองค์ความรู้ให้คงทนถาวร อีกทั้งผู้สอนจะต้องมีการวางแผนและออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ให้มีความหลากหลาย เหมาะสมกับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 โดยจะต้องมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดการคิดที่มีเหตุผลเป็นระบบ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้อง สามารถคาดคะเนหรือคาดเดาเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพสูงสุด

รายการอ้างอิง

กมล โพธิเย็น. (2565). สอนอย่างไรให้ผู้เรียนเกิดการคิดอย่างมีวิจารณญาณ. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, *20*(2), 11-25.

กัญญาวีร์ เพลินใจ และ สุมาลี ชัยเจริญ. (2568). การพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณของผู้เรียนที่เรียนด้วยสิ่งแวดล้อมทางการเรียนรู้บนเครือข่ายตามแนวทฤษฎีคอนสตรัคติวิสต์ที่บูรณาการปัญญาประดิษฐ์ในรายวิชาวิทยาการคำนวณ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. *Journal of Information and Learning*, *36*(2), 1-12.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2549). *การคิดเชิงวิพากษ์* (พิมพ์ครั้งที่ 8). ซัคเซสมีเดีย.

จิราภรณ์ มีสง่า, ชนกานต์ ขาวสำลี และศิริพล แสนบุญส่ง. (2568). การพัฒนาเกมโมไบล์แอปพลิเคชันเพื่อส่งเสริมการคิดอย่างมีวิจารณญาณ สำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา. *วารสารราชพฤกษ์*, *23*(3), 68-82.

จุฑามาส โหย่งไทย. (2561). การพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์กับศตวรรษที่ 21. *วารสารการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร*, *9*(2), 344-356.

ตะวัน ไชยวรรณ และกุลธิดา นุกูลธรรม. (2564). การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน : การเรียนรู้แบบบูรณาการ เพื่อส่งเสริมความรู้ของผู้เรียนในโลกแห่งความจริง. *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, 15*(2), 251-263.

ทิศนา แขมมณี. (2560). *ศาสตร์การสอน* (พิมพ์ครั้งที่ 21). สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธีรพัฒน์ วงศ์คุ้มสิน และเฉลิมขวัญ สิงห์วี. (2563). การจัดการเรียนรู้แบบใช้โครงงานเป็นฐานเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 46*(1), 218–253.

พัชรา พลเยี่ยม และปาริชาติ ประเสริฐสังข์. (2567). แนวทางการจัดการเรียนรู้แบบสืบเสาะหาความรู้ 5 ขั้น (5E) ร่วมกับเทคนิคการใช้คำถามระดับสูง. *วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และนวัตกรรม มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์, 3*(1), 68-85. https://doi.org/10.14456/hsi.2024.6

พิริยลักษณ์ ศิริศุภลักษณ์. (2556). การสอนนักศึกษาพยาบาลเพื่อพัฒนาทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ. *วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี นครราชสีมา*, *19*(2), 5-12.

รัฐพล ประดับเวทย์. (2560). แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยเทคโนโลยีตามแนวคิดอนุกรมวิธานของบลูม. *วารสารเวอริเดียน มหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*, *10*(3), 1051-1065.

วิจารณ์ พานิช. (2555). *วิถีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21*. มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์. thesis.swu.ac.th

ศันสนีย์ ฉัตรคุปต์ และอุษา ชูชาติ. (2545). *ฝึกสมองให้คิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking)*. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. backoffice.onec.go.th

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2562). *กรอบสมรรถนะหลักผู้เรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานและระดับประถมศึกษาตอนต้น (ป.1-3)*. https://backoffice.onec.go.th/uploads/Book/1674-file.pdf

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2568). *สภาวะการศึกษาไทย ไตรมาสที่ 1 ปี งบประมาณ พ.ศ. 2568 การศึกษาไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง (Thai Education in a Changing World)*. https://backoffice.onec.go.th/uploads/Book/2136-file.pdf

สุวิทย์ มูลคำ. (2550). *ครบเครื่องเรื่องการคิด เล่ม 6: กลยุทธ์การสอนคิดอย่างมีวิจารณญาณ* (พิมพ์ครั้งที่ 4). ภาพพิมพ์.

ออมวจี พิบูลย์ และกิตติชัย สุธาสิโนบล. (2564). การเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานเพื่อการพัฒนาสมรรถนะข้ามพิสัย: กรณีศึกษาประเทศฟินแลนด์. *วารสารศิลปศาสตร์ราชมงคลสุวรรณภูมิ*, *3*(3), 414–428.

Battelle for Kids. (2019). *Framework for 21st century learning*. static.battelleforkids.org

Decaroli, J. (1 9 7 3). What reason Say to The classroom teacher: critical thinking. *Social Education, 37*(1), 67–68.

Lai, E. R. (2011). *Critical thinking: A literature review*. Defense Acquisition University. www.dau.edu

Mulnix, J. W. (2012). Thinking about critical thinking. *Inquiry: Critical Thinking Across the Disciplines, 27*(3), 464–465.

Ohio Department of Education. (2015). *Framework for 21st century learning: Student outcomes and support systems*. www.marietta.edu

Paul, R., & Elder, L. (2019). *The miniature guide to critical thinking: Concepts and tools*. Foundation for Critical Thinking.